

Қ.Қ. Байсарина*¹, Б.Токишкадыров², А.М. Мамырбеков³

¹тарих ғылымдарының докторы, профессор Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті,
Қазақстан, Семей қ.

E-mail: bkksemey@mail.ru

²докторант Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Қазақстан, Семей қ.

E-mail: botabek87@mail.ru

³ тарих ғылымдарының кандидаты, Семей қаласының Әлихан Бөкейхан университеті,
Қазақстан Семей қ.

E-mail: arafat_kz@mail.ru

ГОЛОЩЕКИННИҢ «КІШІ ҚАЗАН САЯСАТЫ» ЖӘНЕ ЖАЙЫЛЫМДЫҚ-ШАБЫНДЫҚ ЖЕРЛЕРДІ ҚАЙТА БӨЛУ НАУҚАНЫ

Аңдатпа

Мақалада ХХ ғасырдың 20-30 жж. қазақтардың дәстүрлі мал шаруашылығының Мақалада ХХ ғасырдың 20-30 жж. қазақтардың дәстүрлі мал шаруашылығының күйреу үрдісі, қазақ ауылындағы түбегейлі өзгерістер, кедейлену, ашаршылық жалпы айтқанда қазақ елінің әлеуметтік – экономикалық және саяси тарихына өзінің айтарлықтай зардабын әкелген «Кіші Қазан» саясаты жайында баяндалады. «Кіші Қазанның» басталуы 1925 жылы Филипп Исаевич Голощекиннің БК(б)П Қазақ өлкелік комитетінің бірінші хатшылығына тағайындалуынан басталды. Қазақ ауылында социалистік өзгерістерді жүзеге асыруға бағытталған саясат, «Қоныс аударушылар ауылындағы азаматтық татулық және қазақ ауылындағы азаматтық соғыс» ұранымен жүзеге асты. Голощекиннің негізі жоқ социализмнің утопиялық мақсаттарына жету үшін қолданылған зорлық, қысым көрсету әдістері арқылы жүзеге асқан «Кіші Қазан» саясатының адам факторын аяққа таптағандығы белгілі, мақалада сол әділетсіздікті дәлелдер арқылы ашып көрсетуге тырыстық. ХХ ғасырдың 20-30-жылдарында Қазақстанда кеңестік тоталитарлық жүйе жүргізген «Кіші Қазан» саясатының, байларды тәркілеу, шаруаларды күштеп ұжымдастыру сияқты төтенше саяси-шаруашылықтық науқандарына мұрағат құжаттары мен отандық және шет елдік ғалым-дардың ғылыми еңбектері негізінде талдау жасалған. Қазақ ауылдарын кеңестендіру, Егістік-шабындық жерлерді қайта бөлу, Бай шаруашылықтарын тәркілеу бағыттарында жүргізілген саясаттың нәтижелері анықталған.

Кілт сөздер: Голощекин, «Кіші Қазан», ұжымдастыру, шаруалар, отрыкшыландыру, тәркілеу.

Байсарина К.К. *¹, Токишкадыров Б.², Мамырбеков А.М.³

¹доктор исторических наук, профессор Университет имени Шакарима города Семей, Казахстан
E-mail: bkksemey@mail.ru

²докторант Университет имени Шакарима города Семей, Казахстан

E-mail: botabek87@mail.ru

³кандидат исторических наук, Университет им Алихана Бөкейханова города Семей, Казахстан

E-mail: arafat_kz@mail.ru

ГОЛОЩЕКИНСКАЯ ПОЛИТИКА «МАЛЫЙ ОКТЯБРЬ» И КАМПАНИЯ ПО ПЕРЕРАСПРЕДЕЛЕНИЮ ПАСТБИЩНО-СЕНОКОСНЫХ УГОДИЙ

Аннотация

В статье рассказывается о тенденции краха традиционного животноводства казахов в 20-30 гг. ХХ века, радикальных изменениях в казахском селе, обнищании, голоде, в целом, о политике «малого Казани», которая повлекла за собой значительные последствия для социально – экономической и политической истории казахского народа. Начало "малого Казани" началось в 1925 году с назначения Филиппа Исаевича Голощекина в первый Секретариат казахского краевого комитета СП(б)п. Политика, направленная на реализацию социалистических преобразований в казахском селе, осуществлялась под девизом «гражданский мир в селе переселенцы и гражданская война в селе казахское». Известно, что политика «малого Казани», осуществляемая методами насилия, угнетения,

применявшимися для достижения утопических целей социализма без основания Голощекина, постигла человеческий фактор, в статье мы постарались раскрыть эту несправедливость с помощью доказательств. В 20-30-е годы XX века в Казахстане был проведен анализ политики «малого Казани», проводимой советской тоталитарной системой, чрезвычайных политико-хозяйственных кампаний по конфискации богатых, насильственной коллективизации крестьян на основе архивных документов и научных трудов отечественных и зарубежных ученых. Выявлены результаты проводимой политики в направлениях советизации казахских сел, перераспределения пашни и сенокосов, конфискации богатых хозяйств.

Ключевые слова: Голощекин, "Малый Октябрь", коллективизация, крестьяне, отрешение, конфискация.

*K.K. Baisarina*¹, B.Tokishkadyrov², A.M. Mamyrbekov³*

*¹doktor of Historical Sciences Professor Shakarim University of Semey, Kazakhstan, Semey
E-mail: bkksemey@mail.ru*

*²doktoral student of the specialty History Shakarim University of Semey, Kazakhstan, Semey
E-mail:botabek87@mail.ru*

*³candidate of Historical Sciences, Alikhan Bokeikhanov Semey University, Kazakhstan
E-mail: arafat_kz@mail.ru*

GOLOSHCHYOKIN'S "LITTLE OCTOBER" POLICY AND THE CAMPAIGN TO REDISTRIBUTE PASTURE AND HAYLAND

Abstract

The article describes the trend of the collapse of the traditional livestock breeding of Kazakhs in 20-30 years. XX century, radical changes in the Kazakh village, impoverishment, famine, in general, about the policy of "small Kazan", which entailed significant consequences for the socio-economic and political history of the Kazakh people. The beginning of the "small Kazan" began in 1925 with the appointment of Philip Isaevich Goloshchekin to the first Secretariat of the Kazakh regional Committee of the Joint Venture (b)P. The policy aimed at implementing socialist transformations in the Kazakh village was carried out under the motto "civil peace in the village of settlers and civil war in the village of Kazakh". It is known that the policy of "small Kazan", carried out by methods of violence, and oppression, used to achieve the utopian goals of socialism without the basis of Goloshchekin, comprehended the human factor. In the article, we tried to reveal this injustice with the help of evidence. In the 20-30s of the XX century, Kazakhstan analyzed the "small Kazan" policy conducted by the Soviet totalitarian system, extraordinary political and economic campaigns to confiscate the rich, forced collectivization of peasants based on archival documents and scientific works of domestic and foreign scientists. The results of the policy in the direction of Sovietization of Kazakh villages, redistribution of arable land and hayfields, and confiscation of prosperous farms are revealed.

Keywords: Goloschekin, "Little October", collectivization, peasants, abolition, confiscation.

Кіріспе: Кез-келген халық үшін мемлекеттік ең басты мәселесі ол - жер, себебі жер халық үшін ешқашан әлеуметтік-экономикалық мәнін жоғалтпайтыны анық. Ертеден Қазақ қоғамында жер мәселесі тек руаралық қақтығыстарға негіз болса, патшалық Ресейдің отаршылдық саясаты, артынша Кеңес өкіметі орнағаннан кейінгі мемлекеттік саясат елдегі жер проблемасын одан әрі қиындатты.

XIX ғ. соңында патша үкіметі қазақ жерін зерттеу мақсатында Қоныстандыру басқармасы арқылы Қазақстандағы жергілікті уездерге экспедициялар жібергені белгілі. Ол саясаттың негізгі мақсаты қазақ-тардың құнарлы жерлерін игеріп, өздерін құмдақ және шөлейт жерлерге қарай ығыстыру еді. Артынша бұл мақсатқа көшпелі қазақ ауылдарын отырықшыландыруда қосылған.

Кеңес өкіметінде коллективтендіру процесімен қатар жартылай көшпелі шаруа қожалықтарын отырықшыландыру мәселесіде бірге көтерілген еді.

Өзектілігі: 1991 жылы Қазақстанның тәуелсіздік алуымен елде бірте-бірте декоммунизациялау процесі басталды: бір кездері кеңестік атаулармен аталған қалалар мен әкімшілік аудандар белсенді түрде қайта аталды, социализм дәуірі қайраткерлерінің ескерткіштері жойылды, оқулықтарда Қазақстан тарихының кеңестік кезеңі ашық түрде көрсетіліп, өскелең ұрпаққа Кеңестік Қазақстанның 70 жылдық тарихын нақты фактілермен оқыту қолға алынды. Дегенмен де бұл жылдардағы өзекті тарықпштар әлі толық зерттеліп, кеңестік саясатқа толық баға берілмеді.

Толық зерттелмеген тақырыптардың бірі Голощекиннің «Кіші Қазан» саясаты. Бұл тақырыпқа көп жылдар бойы кеңестік тарихшылардың көз-қарасымен баға беріліп келді. «Кіші Қазанның» жүзеге асуы барысында өрескел қателіктерге жол беріліп, салдары үлкен қатерлерге апарды. Голощекин саясатының құрбаны болған қазақ халқының саны күрт азайып, мал басы қысқарып, жайылымдық жерлер тарылды. Бір емес бірнеше салада қатар көрініс тапқан бұл процесстің әлі күнге статистикалық мәліметтері нақты емес. Сондық бұл тақырыпты әлі де жан-жақты зерттеу, шет елдік ғалымдардың осы тақырыптағы жаңа зерттеулерімен танысу және оларға талдау жасау өте маңызды. Жарық көрген еңбектердегі статистика-лық мәліметтердің нақтылығын анықтау, «Кіші Қазан» туралы айтылып келген «аңыздарды» шындық тұрғысынан дәлелдеу мәселелері бұл тақырыпты әлі күнге өзекті етеді.

Мақсаты: Зерттеу жұмысының мақсаты – Голощекиннің Кіші Қазан саясаты және жайылымдық-шабындық жерлерді қайта бөлу науқанының зардаптарын мұрағат құжаттары негізінде тоталитарлық жүйенің қалыптасу кезінде қазақ шаруаларының көрген қасіреттеріне тарихи шындық тұрғысынан зерттеу. Шаруаларды күштеп тәркілеудің, коллективтендірудің және көшпелі шаруаларды жаппай отырық-шыландырудың зардаптарына жан-жақты талдау жасай отырып экономикалық және саяси зардаптарын айқындау.

Материалдар мен әдістер: Аталған мақалада Ф.И. Голощекиннің «Кіші Қазан саясатының» салдары мен себептеріне тарихи шынайы баға берілді. Тарихи зерттеудің логикалық тәсілімен тығыз байланыс-тылығы тарихилық, объективтілік, сабақтастылық, ғылыми таным принциптеріне негізделі отырып, ғылыми тұрғыдан ашып көрсету. Ғылыми танымдағы тарихи-сараптамалық принципті қолдану арқылы ұжымдастыру мен отырықшылыққа көшіру жылдарындағы жайылымдық-шабындық жерлерді қайта бөлу науқанының салдарларына дау жасалып, кеңестік саясаттың мәнін анықтауға талпыныс жасалды.

Нәтижелерді талқылау: Ғасыр басындағы саяси өзгерістерге байланысты мемлекетте аграрлық саланы да өзгерістерге дайындау қажет болды. Соған байланысты зерттеулерде ауыл шаруашылығын дамыту жоспарын анықтауға сәйкес екі түрлі көзқарас болды. Бірі «1925 жылға дейін қазан төңкерісінің ауылмен ісі болмады», «Қазан дауылы ауылға соқпай, оны жанап өтті» деген көзқарспен, көшпелі шаруаларды өте аз уақыт ішінде отырықшыландыру керек деп санады.

80-жылдардың аяғында отандық зерттеуде тұңғыш Ш.Ш. Ұалиханов атындағы Тарих және этнология институтының зерттеушілері байларды тәркілеу, күшпен ұжымдастыру, саяси қуғын-сүргін, 1931-1933 жылдарда орын алған ашаршылық, көшпелі шаруашылықты, сонымен қатар барлық дәстүрлі шаруа-шылықты құлату жағдайларымен байланысты қайғылы жағдайларды жүйелі түрде зерттеп бастады. 1988 жылы тұңғыш рет академик М.Қ. Қозыбаевтың бастауымен «Қазақстанда және Орта Азия республика-ларында ауылшаруашылығын ұжымдастыру: тәжірибе мен проблема» тақырыбындағы Бүкілодақтық ғылыми конференция ұйымдастырылып, ол жерде 20-30-жылдардағы оқиғалардың себептері мен салдары талқыланды.

Жалпы алғанда, Қазақстан тарихнамасында бұл тақырыптың айналасында және ХХ ғасырдың 20-30 жылдарындағы оқиғалар туралы зерттеу жүргізіп, іргелі еңбектер жазғандардың қатарына М.Қ. Қозыбаев, К.Нұрпейісов, Ғ.С. Сапарғалиев, Ж.Б. Әбілғожин, М.К. Қойгелдиев, К.С. Алдажұманов, Т.О. Омарбеков, М.Б. Тәтімов, В.К. Григорьев, Ю.И. Романов, М.Ж. Хасанаев сияқты тағы басқаларын айтсақ болады.

Аталған мәселеге қатысты шетелдік тарихнамаға тоқталатын болсақ, Ресейлік тарихшы-ғалым В.П. Данилов еңбектерінде қарастырылған. «Қазақтар» деген еңбектің авторы, атақты американдық зерттеуші, саясаткер М. Олкоттың қазақтар туралы еңбегі негізінен кеңес тарихшыларының зерттеулері негізінде жазылған. Алайда шет елдік зерттеушілердің еңбектерінде тарихи деректер мен құжаттар негізгі зерттеу нысанасына алынбаған. Мәселен, француз зерттеушісі И.Ойянаньың қазақ шаруаларын отырық-шыландыру және Қазақстан мен Орта Азия шаруаларын коллективтендіру тақырыбындағы монография-сында («La sédentarisation des Kazakhs dans L'URSS de Staline. Collectivisation et changement (1928-1945)» Maisonnuve et Larose. -2006. -p.416) [1] ұжымдастыру мен отырықшыландыру барысындағы шаруалардың тұрмыс жағдайы, отырықшылыққа бейімделуі және шаруалардың наразылық қақтығыстары туралы баяндалған.

Зерттеу нәтижесі: Бұл науқан 1926 ж. 20 мамырда қабылданған “Жерге орналаспай жер пайдалана-тын көшпелі және жартылай көшпелі аудандардың шабындық және егістік жерлерін уақытша қайта бөлу туралы” заңы негізінде басталды. Кейін ұжымдастыру, бай шаруаларды тәркілеу, ет және астық салығы-мен жалғасын тапты. Ұжымдастыру және отырықшыландыру саясаты жүргізілген уақытта елімізде дәс-түрлі мал шаруашылығы күйзеліп, меншігінен айырылып, баспанасыз әрі аш қалған шаруалар мемлекет саясатына мойын иуге мәжбүр болды. Ұжымшарға

мүшелікке еркісіз кіріп жатқандарына қарамастан алғашқы бесжылдықтың жоспары түгелдей орындалмады, орындалмаған жоспарды өкімет келесі бесжылдықтың жоспарына енгізді.

1925 жылы 13 қыркүйекте келіп 1933 жылдың 21 қаңтарына дейін Өлкелік партияның басына келген Ф.И. Голощекин «ауылды кеңестендіру» ұранымен ауылдағы тап күресін шиеленістіру жолын таңдап алды. Бұған қарсы болған ұлттық жетекшілер БК(б)П Орталық Комитетіне шақыртылып алынды, ал басқаларына (С.Сейфуллин, С.Сәдуақасов, Ж.Мыңбаев, С.Қожанов) ұлтшыл деген айып тағылды [2, 132 б].

Ғасырлар бойы қат-қабат қатпарласқан жер, ел тағдырының мәселелері көтерілді. Еңбекшілердің мүддесіне сай Ертіс пен Жайық бойындағы және Орал мен Сібірдегі казак әскерлерінің жерлері казак шаруаларына қайтарылды, Жетісу, Сырдария облыстарында жер-су реформалары жүргізіліп, кулактардың 100 мың десятина жері Қазақ АКСР-індегі станицалар мен поселкелердің пайдалануындағы артық жерлер еңбекші казак халқының тұрақты пайдалануына берілді. 1926-1927 жылдары егістік және жайылым жерлер қайта бөлінді, 235536 ауыл шаруашылығы жерлері бөлінді. Қайта бөлу нәтижесінде казак даласына 1136 мың га шабындық және 1250 мың га егістік жер қайта казак шаруаларына берілді. Кедейлер мен батырақтар еңсесін көтере бастады. Кооперативтік қозғалыс өрістей түсті. 1927 жылы ауыл шаруашылығының кооперация жүйесі 135 мыңнан астам мүшесі бар 12 одақты, 738 төменгі ұйымды қамтыды [3]. Республика халқының материалдық әлауқаты артып, сапалық жаңа биіктерге көтерілді. Орта есеппен бір казак қожалығына 40,1 бас, ал егіншілікпен айналысатын орыс, тағы басқа ұлттардың шаруашылығына 15,5 бас мал келетін. Ал ауылдағы таптық жіктелу айтарлықтай жоғары еді, орта шаруалар негізгі тұлғаға айналды. Бірақ бұның барлығы Голощекин күткендей нәтиже бермеді. Кедейлерге үлестіріліп берген жайылымдық жерлер олардың пайдасына жарамады, осылайша қарапайым шаруалар жерді бұрынғы иесіне қайтаруға мәжбүр болды.

Голощекиннің келуімен казак ауылдарындағы өлкелік партия ұйымы нығая түсті. Ауыл коммунистінің қалыптасу процесі жедел жүріп жатты. 1927 жылдың аяғына қарай Қазақстан партия ұйымындағы жұмысшылардың үлес салмағы 33,3 процентке, ал казак коммунистерінің саны 37,9 процентке жетті. Ауылда советтендіру саясаты іске асырылды. Ұлтшылдарға, шовинизмге қарсы күрес өрістеп, халықтар достығы нығая түсті.

Сонымен қатар өлкеде 1925 жылдан бастап кейбір келеңсіз құбылыстар бой көрсетті, олар кейіннен ұжымдастыру жылдарында елді үлкен арандатушылыққа ұшыратқан, басына қайғы әкелген оқиға еді.

1927-28 жж. елде астық дағдарысы басталды. Егер 1927 жылы үкіметке 430 миллион пұт астық өткізілсе, келесі жылы небәрі 300 миллион пұт жиналды, егіс алқаптарының жалпы азаюы басталды. Шаруалардың үкіметке астықты аз өткізуінің себебі, мемлекеттің сатып алу бағасы нарықтан үш есеге аз болатын. Бұған жауап ретінде билік ұжымдастыру науқанын бастады.

1928 жылы 28 тамызда «Бай-кулактарды кәмпескелеу туралы» қаулы қабылданып, оның соңы күштеп тәркілеуге ұласып, совет өкіметі ірі байлармен қатар орта шаруалардың малын да зорлықпен тартып алып жатты. «Асыра сілтеу болмасын, аша тұяқ қалмасын» ұранымен басталған процесс барысында, 1928 жылдың күзінде өлкеде 696 ірі бай жартылай феодалдардың мал-мүлкін тіркілеу іске асырылды. Байлардан тартып алынған мал-мүлік (150 мың бас мал және ауыл шаруашылығы құралдары) 206 26-дан астам кедей қожалығын нығайтуға, 293 жаңа мал шаруашылығы артельдерін, 5 совхоз құруға мүмкіндік берді. Ұжымдастыру өзінің негізгі мақсатын шаруаларды өндіріс құралдарынан толықтай шеттете отырып, колхоздар (ұжымшарлар) жүйесін құруды және осы өндірістің нәтижелерін бөлуді көздеді. Кеңес үкіметі ауыл шаруашылығы саласын дамытудан түскен қаражатты үдемелі индустрияландыруды жүзеге асыруға жұмсаймыз деп шешті. Жеке меншікке, жерге, малға негізделген дәстүрлі экономика аз уақытта қажетті қаражатты қамтамасыз ете алмады. Мүлігінен айырылған колхозшы іс жүзінде төлқұжаты да жоқ мемлекеттің құлына айналды. Бұрындары колхоздық жүйе өндірілген астықтың тек 15%-ын ғана қарулы күшпен жинап алған болса енді ол мөлшер 40%-ға дейін өсті. Осылайша ұжымдастыру социалистік құрылыс жүйесінде маңызды рөлге ие болды. Бұл саясат индустрияландыруды жүзеге асыруға қажетті қаражатты жинаудағы проблеманы шешуге бағытталды. Қазақстанда ұжымдастыру негізінен 1932 жылы аяқталуы керек еді, алайда Голощекин бұл процесті тездетті. Ол бұл мерзімдерді қандай да бір жолмен секіру керек жолақ ретінде қабылдады. Осылайша ол "БК(б) П Қызылорда округтік комитетінің V Пленумының қаулыларында 1930 жылдың аяғында округтің ауыл шаруашылығын толығымен ұжымдас-тыруды аяқтау міндетін тікелей қойды. Ұжымдастыру процесінде еріктілік пен заңдылық принципін бұзу кең етек алды. Көбінесе қарсы болған шаруаларды жерінен қуып жіберу, ұрып-соғу, қамауға алу сияқты мәжбүрлеу тәсілдері қолданылды. Осы бір науқанның нәтижесі туралы сол кездің өзінде-ақ екі түрлі

пікір қалып-тасты. Өлкелік партия комитетінің бірінші хатшысы Ф.И. Голощекин болса, бұл істі ауылдағы Қазан дауылының басы, алда жүргізілетін реформалардың үлгісі ретінде қарастырды. М.И. Калинин бүкіл Қазақстан халқының ат төбеліндей азғана тобы, цифр тілімен айтқанда не бары бес-ақ проценті ұстаған миллиондаған малды тұтас, не азғана шығынмен социалистік секторға өткізе алмауы партия, кеңес ұйымдарының нашар жұмысының нәтижесі деп баға берді [4]. Біздің пікірімізше, ірі жартылай феодал-байларды тәркілеуді өлкелік партия ұйымы ғылыми негіздемей, зорлықпен өткізді, коллективтендіруді жүргізу барысында тап тартысын шиеленістіре түсті.

Коллективтендірудің алғашқы жылдарында алдыда тұрған мәселенің бірі – өкіметке астық пен ет өткізу шаралары еді. Ұжымдастырумен бір мезгілде астық дайындау науқаны белсенді жүргізілді. Колхоздарда астықтың барлық қоры, оның ішінде тұқым қоры іріктеліп алынды, мал шаруашылығы аудандарына да астық тапсыру міндеттемелері қойылды, ал қазақтар оларды орындау үшін малды нанға ауыстыруға мәжбүр болды. Ірі қара мал союға әкеліп соқтырған ет пен жүн жинау науқаны кең көлемде жүргізілді. 1930 жылдың қысында қосымша жүн жинау тобы келіп, көптеген қойлардың суықтан өлуіне әкелді. Бұл кезде ауқатты шаруаларды иеліктен айыру үрдісі күшейе түсті. 1930-31 жылдары иеліктерінен айырылған 6800-дей шаруа республикадан тысқары жерлерге жер аударылды. Сонымен бірге КСРО-ның басқа аймақтарынан Қазақстанға 180 мың иеліктен айырылған және күнкөріс құралдарынан айырылған адам қоныстандырылды. 1931 жылы елімізде астық өнімі 69 млн. тоннаны құрады, өз кезегінде астық жинау бойынша 22,8 млн. тонна, яғни үштен бірі тәркіленді. Осылайша, мемлекет өзінің ауқымы бойынша бұрын-соңды болмаған шаруаларды тонауды жүзеге асырды. Мемлекеттің бұл жыртқыштық саясаты колхоздардың қарсылығын тудырмай қоймады. Шаруалар астық пен етті жасырып қалуға тырысты. Тіпті жол жанындағы астық алқаптары да шабылмай, егістікте жүгері масақтары қалды. Алайда, 1932 жылы "Мемлекеттік кәсіпорындардың, колхоздар мен кооперациялардың мүлкін қорғау және қоғамдық меншік-ті нығайту туралы" заң қабылданып, оған сәйкес мұндай әрекеттерге барған шаруаларға қатаң жазалау шаралары жүргізілді, тіпті астық пен етті жасырғаны үшін ату жазасы қойылды. Ал «жеңілдететін жағдайларда» 10 жылға бас бостандығынан айырылып барлық мүлкі тәркіленді. Осы заңның бірінші жылында 33 мың адам сотталды. Әрине, Қазақстан халқы күштеп ұжымдастыруға, ауыл шаруашылығы өнімдерін тәркілеуге қарсы тұруға тырысты. Сол мақсатта, 1929-1931 жж. Елімізде ірілі-ұсақты 400-ден астам көтеріліс болып, оған 80 мыңнан астам адам қатысты. Тәртіпсіздіктің кең өріс алғаны сонша, Голощекин Сталинге Қызыл Армияның бөлімшелерін олармен күресу үшін пайдалануға рұқсат сұрап жүгінді, өйткені бұл үшін ОГПУ әскерлері жеткіліксіз болды. Көтерілістерге қатысқаны үшін 5500-ден астам адам сотталып, оның 883-і атылды. Сотсыз өлтіру құрбандары одан да көп болды. Ұжымдастыру процесі қазақтардың күштеп қоныстануымен қатар жүрді. Сонымен қатар, еріктілік принциптері мүлдем ескеріл-меді: бүкіл аудандар тек әкімшілік тәртіпте және мәжбүрлі қарқынмен отырықшы болды. Көшпелі және жартылай көшпелі шаруашылықтарды отырықшы өмірге көшіру науқаны мынадай динамикаға ие болды: 1930 жылы – 78136, 1931 жылы – 77508, 1932 жылы – 77674 және 1933 жылы – 24208 шаруашылық отырықшыландырылды. Отырықшыландыру барысында бір елді мекенге бірнеге малшаруашылық ауыл-дары көшіріліп, нәтижесінде бір жерге жиналған малдарға су және шөп тапшылығы пайда болды. Соның салдарынан малдар қырыла бастады.

Негізінде ұжымдастыру, отырықшыландыру процестері бұндай заң бұзушылықпен емес мемлекет белгілеген деңгейде жүзеге асырылуы тиіс еді. Алайды ұжымдастыру, астық тиеп, жөнелту мәселесі күрделі жағдайда болды. Семей округіндегі аталған жағдайларға қатысты 1928 жылы 15 қарашада Қызылордадан жіберілген обком төрағасы Құлымбетовтың шұғыл баяндамасында былайша айтылады:

«Две пятидневки в ноябре дают катастрофические, необоснованные падения хлебозаготовок. Ваш месячный план выполнен на 17%, что создает явную угрозу его невыполнения. Ряд падающих пробелов. Отмечаем недопустимо низкие показатели отгрузки хлеба, которые составляют 20% в первое десятилетие. Мы считаем такую ситуацию неприемлемой. Категорически требуем: 1. Принять меры по выполнению ноябрьского плана закупок. Для этого направить в районы ответственных уполномоченных для выяснения политического значения, а также для усиления приготовлений. 2. Добиться полного изъятия средств села путем агитации за досрочную сдачу сельскохозяйственного налога. Примите меры по укреплению компании, чтобы распространить меры правоприменения. 3. Обязать заготовителей предъявить совхозам, колхозам требование о полном исполнении до 20 ноября всех обязательств по договору корневой закупки».

Көзделген мақсатқа жету үшін арнайы бестіктер астық дайындау мекемелерінің жұмыстарын нығайту үшін әртүрлі аумақтарға жіберілді. Мысалы, Кеңестік болысқа Швиденко, Өскемен уезінің

Қызыл Октябрь болысына Кириллин, Семей уезінің Калинин болысына Варлей, Тархан болысына Шевкоплас, Бородулихинге – Разуменко, Советтікке – Зеленцов сияқты өкілдер жіберілді [5, 6 б.].

Жоғарыдағы хатта жазылғандай, бастықтар жоспарды жүзеге асыру үшін жергілікті колхоз басшы-ларын күштеу әдістерін пайдалануға нұсқау берген сыңай танытқан. Сонымен қатар бұл науқанның «саяси» мәнге ие екендігін анық байқатқан. Аштықта отырған халықты одан әрі күйзелтіп, соңғы асына дейін тартып алған. Күштеуге қарамастан 1929 жылдың қаңтарындағы 5 күндіктегі астық өткізу жоспары төмендей түсті деуге болады. Себебі жоспарда көрсетілген астықтың, мүліктің мөлшері халықтың қолында онсызда жоқ еді. Соның нәтижесінде қаңтардың екінші 5 күндігіне жоспарланған жұмыс алдыңғыға қарағанда кеміген, нақтырақ айтсақ жоспарды орындау 30,19 пайызға кеміген. [6, 5 б.]

Ахмет Байтұрсынұлы «Қу жақ» (Голощекин – голая щека) деп атаған сол Шая Ицкович (Филипп Исаевич Голощекин) аймақтық көсемшілдікті, бонопротизмді асқан ұтымдылықпен жүзеге асырып, коллективтендіруді қанға бояды.

Кәмпескелеу науқанының зардабы мейлінше қатты болды. Негізінде кәмпескеленушілердің мөлшері шаруашылықтардың 3-5 пайызынан артылмауы керек еді. Көптеген аудандарға бұл көрсеткішке қол жеткізу қиынға соқты. Алайда «бас алғыштар» көп ойланып, бастарын қатырмады. Сондықтан кәмпеске-леушілердің саны қажетті «жоғары деңгейге жеткізілді». Ал, кейбір жерлерде, тіпті 2-3 есе асып түсті. Мысалы, Петропавл дуанының Красноармейск ауданында барлық қожалықтардың 7 проценті (496 қожа-лық) кәмпескеленді. Ал, Қостанай дуанындағы Боровское ауданының, селоларының бірінде 37 қожалық иесі жер аударылды [7].

Бұл жетістіктердің «сырын» түсіну оңай: себебі бай шаруалармен бірге сәл-пәл мүлкі бар орташаларда қосақталып кетті [8]. Сонымен қатар мынаны ескеру керек, кәмпескелеу туралы шешімді кедей-кепшіктер мен жалшы-батырақтардың ауыл жиыны айқындайтын. Ал кәмпескеленгендердің дүние-мүлкі жарлы-жақыбайлардың мүшелік жарнасы ретінде колхоздың ортақ қорына айналатынын зердеге түйсек, 1930 жылдың жазында қазақ шаруаларының бөлінбейтін жиынынан жиналған жылжымайтын мүліктің мөлшері 25,2% болды, оның бір бөлігі кедейлерге таратылатын [9]. Мұның өзі таптық талаптардың түп-төркінін түсіндіреді.

1930 жылдың 15 наурызында яғни Қазақ АКСР ОАК мен ХКК-нің «Жаппай ұжымдастыру аудандарындағы ауыл шаруашылығын социалистік қайта құруды нығайту және бай-кулактармен күрес жөніндегі шаралар туралы» қаулысы қабылданғаннан кейін бір айдан соң республикада 3113 адам қамауға алынып, сотталса, ал, 2450 отбасы жер аударылды [10]. Келесі айларда жазалау шаралары бұдан да қалың қауымды қамтыды деп нық сеніммен айтуға болады. Сол кездегі кейбір ресми деректер де оны растады. Солардың бірі бойынша, 1930 жылдың ортасында 4073 адам түрмеден босатылып, 1160 жанұя аударылған жерлерінен қайтарылған, 2664 адамның ісі тоқтатылған, 1618 адамға сайлау құқығы берілген, 1266 қожалықтың төлеген айыбы тоқталыған, 9533 қожалыққа тіркелген мүліктері қайтарылған. Мұның өзі жоғарыға арызданып, шағым айтуға батылы барғандар ғана.

Көшпелі шаруашылықтарды отырықшыландыру мен шаруашылық өнімдерін жинау барысында көп қателіктерге жол берілген нәтижесінде оның зардабы орасан зор аймақты қамтыды. Кейбір аудандарға орындалуы мүмкін емес тапсырмала берілген, оның себебі жоспарлар барысында жіберілген қателіктер мен қосып жазулар еді. Мысалы, өрісінде 173 мың бас мал жайылған Балқаш ауданына 300 мың бас мал әзірлеу тапсырылды [10].

20-жылдардың II жартысында Қазақстанда әкімшілік-қысымшылдық, үркітіп-қорқыту жұмыс тәсілі мен әдісі кеңінен қалыптаса бастады. Қазақстан өлкелік партия комитетінің 1 хатшысы кезінде жауыз-дығымен атағы жер жарған профессионал революционер Ф.И. Голощекин қазақ сахарасында Ұлы Қазан социалистік революциясы болып өткен жоқ, оның «тынысын ауыл сезбеді де» [11]. «Қазақ ауылында кеңес өкіметі жоқ» [11], «ауылдың Қазаны болмады» [11] деген жалған концепцияны уағыздады. Ол өзінің басшылығымен Қазақстанда «біздің кіші Қазанды» өткіземін, қазақ еңбекшілерін «азаттық жолына, Қазан жолына» [11], саламын деген қайшылықты жолды ұстанды. Ауылдағы нағыз Қазан байлар мен жартылай феодалдарды тәркілеу деп білді [10]. Теориядағы қателіктер іс жүзінде толып жатқан келеңсіз құбылыстарды тудыра бастаған кезде көп жерлерде өлкелік партия комитетінің жұмыстарына наразылардың көбейгенін байқаған Ф.И. Голощекин 1927 ж. күзде И.В. Сталинге хат жазды. Онда Голощекин нағыз ауыл коммунистін дайдаумен қатар еңбекшілердің советтерін ұйымдастыру, қазақ коммунистерінің ұлтшылдарға, оның басшыларына қарсы күресін күшейту, аппаратты жергіліктендіру, ауылдағы кедей шаруаларға қол ұшын созу, білім мен мәдениет саласына өзгерістер енгізу, мұғалімдер даярлау, сауатты коммунист қазақ интеллигенциясын ауылға жіберу, ауылдағы шаруаларға тазалықты, дастархан мәдениетін үйрету жұмыстары жүргізіліп жатқандығын

хабарлады. Кешікпей Москвадан «Жолдас Голощекин! Менің ойымша, осы хатта белгіленген саясат негізінен бірден-бір дұрыс саясат. И.Сталин» деген жауап та келді. Ф.И. Голощекин өлкелік партия ұйымының VI конференциясында (қараша, 1927 ж.) бұл хатты көпке жария етті. Партияның XV съезінде В.М. Молотов кеңестік шығыста «Кеңестерді жандандыру емес, оларды құру саясатын қолдап қана қоймай, оны одан әрі дамытып, шын мәніндегі нағыз Кеңес өкіметі жасалу үшін бізге бірнеше жылдар керек», – деген тұжырымға келді [10].

1927 жылы қарашада БК(б)П Өлкелік VI партия конференциясында БК(б)П Орталық Комитетінің секретары А.А. Андреев: «Менің ойымша, жолдас Голощекиннің баяндауынша, партия басшылығы айтарлықтай мықты, өктемді, қысымшыл емес» – деген пікір білдірді [10]. Міне, осындан кейін жолдас Ф.И. Голощекин өзінің дұрыс деп тапқан әкімшіл-әміршілдік әдетіне бастады. Голощекин VI партия конференциясында 7 сағат бойы баяндама жасап, онда: «Зиновьевтің маған не дегенін сіздер білесіздер ме: «Қазақстан Голощекиннің еншісіне басыбайлы берілген» – Ал бұл болса Мыңбаевтың сөзі емес пе? – деді. Мұнымен де тоқтамай қыза-қыза келіп: «Қашан, қай жылдары, Қазақстан партия ұйымы осындай қанатын кең жайып, өсіп-өркендеп еді? Өлкелік комитет соңғы екі жылдағыдай беделге бұрын-соңды бөленіп көріп пе еді? Қандай да болмасын топтың «көсемдері» Өлкелік комитетке қарсы шығып көрсін, олардың бәрі бір аптаның ішінде жаншылады», – деп күш көрсетті [10].

Ф.И. Голощекин іс жүзінде осылай істеді де, ол өзіне қарсы пікір айтқандардың бәріне бірде ұлтшыл-дық айдарын тақты. Ал І.Құрамысов сияқты оның жақтастары «Партия ұйымының барлық жетістіктеріне Ф.И. Голощекиннің сіңірген еңбегі зор», – деп дәріптеді [12]. Патша үкіметіне, буржуазия үстемдігіне қарсы күресте шыныққан, азамат соғысының от-жалынында сыннан өткен профессионал-революционер бейбіт өмірде ұлт аймақта ұлы В.И. Лениннің барынша төзімді, барынша байыпты, барынша диалектик болуды аманат еткен өсиетін орындай алмай, әкімшілдік, даурықпа кеңсешілдік, қысымшыл жолға түсті, өз басшылығымен «кіші Октябрь» жүргізуді ойлап тауып, өлкенің көсемі атануды көздеген желөкпе ойдың жетегінде кетті. Амал нешік; БК(б)П Орталық Комитетінің Бас хатшысы И.Сталин бастаған, секретарьлары В.М. Молотов, А.А. Андреев, т.б. Ф.И. Голощекинді қолдап, оның гегемондық өктемділі-гін өршітуге дем берді, «көсемдік» талабына жол ашты. Қазақ сахарасына сергелдең әкелген шешуші факторлардың бірі осылай орнықты.

Жаңа хатшы революция талқандаған империяның артта қалған шет аймағында тұратын, капитализм-ге соқпай, бірден социализмге бет алып келе жатқан бұл халықтың өзіндік ерекшеліктері бар екендігін елеп-ескеріп жатқан жоқ. 1927 жылдың өзінде-ақ Голощекин «10 лет Советской власти» және «Казахстан на Октябрьском смотре» деген екі бірдей кітап шығарып, онда «қазақ ауылы Октябрь желін көрген жоқ» [13] деп дәлелсіз байбаламға салғаны барлығына белгілі.

Қазақстан өлкелік атқару комитетінің екінші хатшысы І.Құрамысовта Голощекиннің соңынан бірден еріп кетті. Ол өзінің «Национальная политика партии в Казахстане» (Алма-Ата, 1932) атты еңбегінде; «Қазан лебі қазақ ауылын сәл ғана желпіп өтті. Дәлірек айтсақ, бұл кезде Қазақстанда бірегей де біртұтас партия ұйымы болған емес», деген жаңалық ашты. Қазақстандағы Кеңес өкіметінің 10 жылдың тарихын осылайша жоққа шығарған Голощекин енді ауылда «Кіші Қазан» өткізу керек деген ұран көтерді.

Ұлы Қазан мен конфискация науқанын сапырылыстыру мағынасыз әрекет екенін, мәселен, шаруаларға 150 мың бас мал берілгеннен-ақ көруге болады. 696 ірі феодалдық мал-мүлкінің конфискациялануы туралы жер жарған хабар байлармен қатар қарапайым шаруалардың да мазасын қашырды. Конфискация бітпей жатып, ұжымдастыру науқаны киліксе, қазақтың қаранғы шаруаларын «саяси өрісі төмен» деп кінәлауға негіз бар ма? Шындығында орта шаруа байдың басына түскен күн енді бізге келетін болар деп шошынды. Оқырманның менің ойымды дұрыс түсінуін қалар едім. Шабындық жерлер мен егістік алқап-тарын қайта бөлу, жартылай феодал байлардың мал-мүлкін конфискациялау науқаны ауыл шаруасына саяси тәрбие беруде орасан зор роль атқарғаны даусыз. Әңгіме біз, тарихшылар, бүгінгі таңда альтернати-валық жауап іздеуге тиісті мәселелер турасында болып отыр. Голощекин мен оның нөкерлері лениндік НЭП саясатынан бас тарта отырып, нақты аймақ ерекшеліктерін есепке алмастан, коллективтендіру екпінін екілендіре еселей түсті. Зерттеушілердің ішінде мұны «революциялық төзімсіздік» деп бағалай-тын бірден-бір адам жоқ. Ендеше, біз мынандай сұрақтарға альтернативалық жауап іздеуге тиіспіз: жер-су реформасы, ірі байларды конфискациялау; шаруаларды коллективтендіру, отырықшылыққа көшу сияқты маңызды саяси экономикалық шараларды қазақ даласында қай кезде, қандай ретпен, қандай диалектикалық байланыстар арқылы, қалай өткізу тиімді болар еді? Мұндағы өкінішті бір жайт – тарихи оқиғаларға шартты райды қолдану мүмкін емес. «Егер – онда» сияқты грамматикалық формалар тарих-шылар үшін белгілі оқиғаның басқаша даму мүмкіндігін ғана көрсете алады. Ал Голощекиннің апат әрекетін ашық райдың өткен жағында ғана сипаттауға мәжбүрміз... Үнемі өзінің әрекеттерімен Сталин-ның

кезіне түсуге тырысатын Голощекин коллективтендірудің лениндік принциптерін дөрекілікпен бұрмалай бастады. 1929 жылғы бір сөзінде Голощекиннің екінші хатшысы І.Құрмасов Қазақстандағы ұжымдастыру қозғалысы одақтың басқа аудандарына қарағанда қарқынды жүріп жатқанын айтып: «Қазақстан кенже дамыған өңір екені белгілі, бірақ соған қарамастан бұл жердегі ұжымдастыру қарқыны бүгінгі таңда орасан зор. Бұл тұрғыдан одақтың басқа облыстарынан қарағанда алдыдамыз», – деп лепірді ол. Асыра сілтеу саясатының салдарынан көптеген қазақ ауылдары жапа шекті, мысалы Әулиеата ауданында 1929 жылы 1,5 миллион бас қой болса, 1934 жылы оның 7-ақ мыңы қалған... Сарысу ауданының тұрғыны Сарыбаев дегеннің екі түйесі, бес қойы болғанына қарамастан, оған төрт сиыр, 80 қой салық салынған. Мұндай бассыздықтарға келтірер мысалдар шаш етекпен. Оның үстіне асыра сілтеу фактілері лаулаған өрттей үдей түсіп, ұзамай бүкіл республикаға лап қойды. О.Исаев Қазақстан өлкелік комитетінің VI Пленумында 1929 жылы 40 миллион бас малдан, 1933 жылы 4-ақ миллион бас мал қалғанын мойын-дауға мәжбүр болды.

Голощекиннің қарыспа «бас асаулығы» соншалық, осындай сыңаржақ теориясымақтарынан бас тартпай-ақ кетті. Алайда, сол уақытта Голощекинге қарсы пікір білдірген, оның саясатына қарсы болған ешкім болмады деп айту қате болар еді. Солардың бірі Қазақстан компартиясының көрнекті қайраткері С.Сегізбаев пленумда сөз сөйлеп, Филипп Исаевичтің қолдан туғызған қуыршақ қисынына күйрете соққы берді. «Біз ең алдымен пролетариат диктатурасы жағдайында бір әлеуметтік-экономикалық формациядан екіншісіне, мысалы, көшпенді өмірден отырықшылыққа ауысу процесінде құрбандықтар болмай қоймай-ды дейтін саяси қате пікірге жол бермеуіміз керек» – деді ол [10]. Төртіншіден, Ф.И. Голощекин Қазақстанда аймақтық ерекшеліктерге байланысты туындаған қиындықтарды 1925-1930 жылдар арасында жойылды деген пікір туғызуда тырысты. Басқаша айтқанда, ол басқарған жылдары «Қазақстан бүкіл Одақпен тең дәрежеге жеткен» [10]. Филипп Исаевичтің мұндай теориялық «негіздемелері» қазақ жеріндегі коллективтендіру қарқынын еліміздің дамыған аудандарындағыдай шапшаңдықпен «тез арада» жүргізу үшін қажет еді. Голощекин жартылай феодалдық қатынастарды қирату процесінде тап тартысы шиеленісе түседі, бұл тартыс, әсіресе ауылда күшейе бермек деген жаңсақ ойды жоғарыдан заңдастырмақ бо-лып жанталасты [12]. Осылайша ол қуғын-сүргін науқанына бұқараны теориялық һәм психологиялық тұрғыдан әзірледі. Бесіншіден, Филипп Голощекин қазақ ұлтынан шыққан коммунистерге сенімсіздікпен қарады.

Голощекиншілдік-сталиншілдіктің Қазақстан топырағындағы «занды» перзенті. Экономика сала-сында голощекиндік саясат аштыққа, мал басын он есе (мүмкін 20 есе деуге болар) азайтып жіберуге, халық шаруашылығының көптеген салаларындағы дағдарысқа, В.И. Ленин негізін салып берген жаңа экономикалық саясаттың беделін түсіруге әкеп соқты.

Бұл күндері газеттер мен журналдар 1932-1933 жылдардағы аштықтың зардаптары жайында аз жазып жатқан жоқ. Осы орайда айта кетейік, әрбір жаңа материал жарияланған сайын азая түсуге тиісті болып көрінетін мәселелер саны, көрісінше күрт түсуде. Бұл жағдайдың бірнеше себебі бар. Біріншіден, қазірше архив материалдарына зерттеушілердің қолы жете алмай отыр. Екіншіден, республикада маман демографтар жоқтың қасы. Үшіншіден, жиі-жиі қызбалық жетегінде кететін зерттеушілер сол жылдардың оқиғаларын көрсетуде бір жақтылыққа ұрынып қалатын жағдайлар бар. Осының әсерінен аштық құрбандарының саны жөніндегі мәліметтерде әркелкілік пайда болды.

Тарихшы ғалым Р.Медведев еліміз бойынша 10 миллион адам опат болған десе, А.Рыбаковтың «Арбат балалары» романындағы кейіпкерлердің бірі құрбандар саны 13 миллион болған деп тұжырым-дайды. Қазақстанда аштықтан өлген адамдардың санын анықтауда да осындай кереғар цифрлар кездеседі. Біреулер адам шығыны 1 миллион 300 мың болған десе, екіншілер 1 миллион 750 мың, үшіншілер – 2 миллион 20 мың цифрларын атайды.

Біздің ойымызша, бұл аса күрделі, ыждағатпен қарауды талап ететін өткір проблема. Оған тек ғылыми тұрғыдан келу қажет. Қалай десек те, аталмыш проблема жөнінде қорытынды сөзді архившілермен тізе қосқан демографтар айтатын сияқты. Мұнда қызбалықтың еркінде кетуге болмайды. Бұның Қазақстаннан өзге жерлерге де қатысы бар.

«Правда» газеті «Көбік сөз және ақиқат» («Фраза и истина») атты мақаласында орыс халқының 30-40-жылдардағы жалпымемлекеттік трагедиядан дін аман қалды деп жүрген кейбір ғалымдарға тойтарыс берді. Қырым татарларының жағдайы, «1948 жылы Еуропаның бүкіл профессионал зиялыларының жойылып кетуі», («Батыс Украинада, Батыс Белоруссияда, Молдавада ұлттардың таңдаулы бөлігінің құртылуы») сияқты трагедиялық жағдаяттармен салыстырғанда жекелеген оқымыстылар «орыстардың мұртын балта шапқан жоқ» деген жалған тезис ұсынған еді.

«Комсомолец» газеті сталинизм барлық республикалар халқының «жоғарғы бөлігін», яғни зиялыларын саналы түрде, өз мақсаттарына сәйкес қырып-жойып отырды деген пікір айтады да, іле-шала өз

пікіріне өзі түзету енгізеді: «Сірә, Россиядан өзге барлық республикалардың интеллегенциясы жойылып кеткен болуы керек». («Комсомолец» (Армения), 1988, 1 қараша).

Тарихты, коллективтендірудің тәжірибесі мен проблемаларын зерттеу үстінде халықтарды әдейі қақтығыстыруға итермелейтін «идеялар плюрализмімен» күресуге, зерттеу жұмысын историзм мен партиялық принциптері негізінде, социализм мүдделерін көздей отырып жүргізуге тиіспіз және міндеттіміз.

Қалай болғанда да, дау тудырмайтыи бір шындық бар: сталинизм-күллі кеңес халқына есепсіз зар-мұң алып келді. Осы зардың ішінде Қазақстан халқының көрген зәбір-жаласы да бір төбе. Сондықтан да бұл мәселені тереңдетіп зерттеудің қажеттілігіне зәредей күмән болмауға тиіс. Аталмыш-тақырыпты зерттеуге барған ғалымдар тарих ғылымының принциптерімен қаруланып, бүкіл шындықты қалпына келтіру керек. БК(б)П Қазақстаан өлкелік партия комитетінің 1934 жылы өткен VIII конференциясында 1917 жылдан партия мүшесі Левон Исаевич Мирзоян республика партия ұйымының бірінші хатшысы болып сайланды. Қазақстан социалистік дамудың жаңа кезеңіне қадам басты.

Ұжымдастыру барысында шаруаларды отырықшыландыру жұмыстары да қатар жүргізілді. Ешқан-дай дайындықсыз, аймақтық ерекшеліктерді ескермеден ұжымдастырумен қатар болған отырықшылан-дыру саясаты елді ауыр жағдайға алып келді. Әсіресе, көшпелі және жартылай көшпелі аудандар ауыр халге түсті. 1930 жылы осындай 15 ауданда 6 миллион мал болса, 1933 жылы бар болғаны 91,8 мың ғана қалды. (Қараңыз: БК(б)П Қазақ өлкелік комитетінің VI Пленумы. Стен. есеп. 142, 231-б).

Коллективтендіруде лениндік принциптерден шегіну бүкіл Одақ экономикасына кері әсер етті. Ал осы процесте Қазақ АССР-інің үлесі ерекше еді. Мысалы, 1928-1932 ж. Одақ бойынша жылқы 10:4 миллион басқа кемісе, оның 3,6 миллионы, ал 53,5 миллионға азайған қойдың 22 миллионы, 21,8 миллион сиырдың 6,3 миллионы Қазақстан еншісінен кеміген еді [10].

Қорытынды. Жайылымдық шабындық жерлерді қайта бөлу науқанына барлығы 400 мың шаруашылық қамтылды, ол 2 млн адам [14]. Голощекиннің «Кіші Қазаны» өзі ойлағандай нәтиже бермеді. Қол-дағы деректерге сүйенсек ауыл шаруашылығын қайта құрудың тиімсіз болғанын байқауға болады. Бірақ «Кіші Қазанды» дұрыс жүргізе алмаса да, Голощекиннің қолынан қазақтың дәстүрлі шаруашылығын құрту келді. Шабындық жерді қайта үлестіруден бастап өзінің ісін күштеп тәркілеумен жалғастырып, елді аштыққа жақындатты. Дәстүрлі шаруашылық құрылымы күйреді, малынан айырылған қазақтар әлеумет-тік-экономикалық күйзеліске, жаппай қайыршылыққа бет бұрды. Міне Голощекин саясатының нәтижесі.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. «*La sédentarisation des Kazakhs dans L'URSS de Staline. Collectivisation et changement (1928-1945)*» *Maisonnuve et Larose. -2006. -p.416*
2. ШҚО ҚЗТҚО. Қор 74. Т. 1. Іс 291. – 54 парақ.
3. *Қазақстан Республикасында тарихи сана қалыптасуының тұжырымдамасы. – Алматы: Қазақстан, 1995. – 32 б.*
4. «*Известия*» // 1931, 19 қыркүйек
5. ШҚО ҚЗТҚО. Қор 74. Т. 1. Іс 319. – 106 парақ.
6. ШҚО ҚЗТҚО. Қор 74. Т. 1. Іс 374. – 13 парақ.
7. Галузо П.Г. *Колониальная система Российского империализма в канун Октябрьской революции. – Алма-Ата, 1968. – 160 с.*
8. «*Дала шаруасы*», Қостанай, 17.11.1930
9. Сатыбекова Г.А. *Переселенческий вопрос в освещении журнала «Айқап» // Общественные науки. -1963. - Т.4. – С. 28-36.*
10. Қозыбаев М.Қ. *Ақтандақтар ақиқаты. Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 1992 – 272 б.*
11. Субханбердина Ү. «*Айқап*» бетіндегі мақалалар мен хат-хабарлар. – Алматы. – 1961.
12. Голощекин Ф.И. *Партийное строительство в Казахстане. - Сб. речей и статей 1925-1930 гг. – М., - 1930. – С.16.*
13. Алексеев Н.В. *Население дореволюционного Казахстана (численность, размещение, состав). – Алма-Ата: Науқа, 1981. – 115 с.*
14. Дахилейгер Г.Ф. *Социально-экономические преобразования в ауле и деревне Казахстана, 317-б.*

1. "La sédentarisation des Kazakhs dans L'URSS de Staline. Collectivisation et changement (1928-1945)" *Maisonnuve et Larose*. -2006. – P. 416.
2. *EKRCOMHD. Fund 74, group 1, case 291, item 54.*
3. *Concept of formation of historical consciousness in the Republic of Kazakhstan. - Almaty: Kazakhstan, 1995. – 32 p.*
4. "Izvestia" // 1931, September 19
5. *EKRCOMHD. Fund 74, group 1, Case 319,item 106.*
6. *EKRCOMHD. Fund 74, group 1. Case 374, item 13.*
7. *Galuzo P.G. The colonial system of Russian imperialism in the canon of the October Revolution. – Alma-Ata, 1968. - 160 p.*
8. "Field Farmer", *Kostanay, 17.11.1930*
9. *Satybekova G.A. The immigration issue covered by the magazine "Aikap" // Social sciences. - 1963. - T.4. - S. 28-36.*
10. *Kozybaev M.K. - Truth of the righteous. Educational tool. - Almaty: Kazakh University, 1992 – P. 272.*
11. *Subhanberdina U. Articles and correspondence on "Aykap" page. –Almaty. - 1961.*
12. *Goloschekin F.I. Party building in Kazakhstan. - Sat. speeches and articles 1925-1930. – M., 1930. – P. 16.*
13. *Alekseenko N.V. Population of pre-revolutionary Kazakhstan (number, location, composition). – Alma-Ata: Nauka, 1981. - 115 p.*
14. *Dakhschleiger G.F. Socio-economic transformations in the aul and village of Kazakhstan, 317 p.*